

В.П. Антонюк, д.е.н., проф.

ORCID 0000-0003-2100-7343

e-mail: antonukvp@gmail.com,

Інститут економіки промисловості

НАН України, м. Київ

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ РОБОЧОЮ СИЛОЮ ЯК РИЗИК ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Постановка проблеми. Сучасні тренди економічної динаміки доводять, що сьогодні головним чинником економічного розвитку країни, та її регіонів є робоча сила, яка формує трудові ресурси регіонів. Наявність та стан трудових ресурсів, тобто населення спроможного і готового до економічної діяльності, безпосередньо впливає на рівень економічного розвитку регіону. Кількісні та якісні параметри робочої сили, їх відповідність потребам економіки, забезпечують ефективність виробництва та конкурентоспроможність підприємств. Проблеми формування, розвитку та ефективного використання робочої сили регіонів України є досить актуальними, які пов'язані можливостями розвитку підприємств і галузей регіонів, рівнем життя населення, його соціальним становищем та міграційними процесами. В Україні регіони мають суттєві розбіжності в економічному розвитку та в забезпеченні їх трудовими ресурсами, в показниках зайнятості і безробіття. Ці розбіжності впливають на соціально-економічний розвиток регіонів. В умовах повномасштабної війни вони ще більше загострилися, що створює значні ризики для повоєнного відновлення економіки. Це потребує всебічного висвітлення процесів, пов'язаних з формуванням і використанням робочої сили регіонів, виявлення існуючих проблем визначення напрямків їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми регіонального ринку праці, розвитку та використання трудових ресурсів регіонів висвітлені у працях багатьох вітчизняних вчених. Серед останніх публікацій слід виділити: дослідження ринку праці України, в тому числі і регіонального аспекту, яке здійснено Європейською бізнес асоціацією [1]; дослідження міжрегіональної та зовнішньої мобільності робочої сили внаслідок війни, здійснене науков-

цями Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук [2]; статтю В. Сьомченко і А. Конєвої, в якій аналізується сучасний стан трудових ресурсів України, проблеми їх формування і використання [3]; публікацію В. Даниленко та Т. Дядик з дослідженням ринку праці Полтавського регіону [4]. Ці та багато інших публікацій свідчать про велику актуальність проблеми забезпечення робочої сили економіки України, яка значно загострилася внаслідок війни.

Метою статті є аналіз сучасних тенденцій і проблем відтворення робочої сили регіонів України та ризиків забезпечення їх трудовими ресурсами у повоєнний період.

Виклад основного матеріалу. Висококваліфікована робоча сила (РС) є головним чинником розвитку сучасної економіки. Під робочою силою розуміється економічно активна частина населення країни, яка має фізичні, розумові здібності до праці, кваліфікаційні та практичні навички для того, щоб виконувати певний вид трудової діяльності у будь якій сфері економіки. Саме робоча сила є фізіологічною основою людського капіталу, який, за оцінкою Світового Банку, формує 70% національного багатства розвинутих країн [5]. Україна мала значний обсяг робочої сили з високим рівнем професійної підготовки. Однак в регіонах України кількість робочої сили суттєво відрізнявся, при цьому мала місце негативна динаміка (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка робочої сили і зайнятих в регіонах України
за 2018-2021 рр. ***

Україна, області та м. Київ	Робоча сила у віці 15-70 років (УАН), тис. осіб			Зайняте населення у віці 15-70 років, тис. осіб		
	2018	2021	Індекс	2018	2021	Індекс
1	2	3	4	5	6	7
Україна	17939,5	17321,6	0,966	16360,9	15610,0	0,954
Вінницька	724,3	698,1	0,964	652,7	621,0	0,951
Волинська	419,0	412,6	0,985	371,1	360,2	0,971
Дніпропетровська	1523,8	1478,0	0,970	1402,3	1347,0	0,961
Донецька	861,4	824,9	0,958	741,0	697,9	0,942
Житомирська	576,5	540,4	0,937	516,7	479,7	0,928
Закарпатська	558,5	544,1	0,974	502,4	483,5	0,962
Запорізька	812,6	780,7	0,961	732,2	694,4	0,948
Івано-Франківськ	613,7	594,5	0,969	565,8	543,0	0,960
Київська	806,8	802,7	0,995	755,7	745,2	0,986

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
Кіровоградська	430,4	406,5	0,944	380,5	352,9	0,927
Луганська	351,4	331,5	0,943	298,2	278,5	0,934
Львівська	1139,9	1114,4	0,978	1061,2	1028,7	0,969
Миколаївська	549,0	526,0	0,958	496,2	466,5	0,940
Одеська	1070,6	1056,2	0,987	1001,9	979,6	0,978
Полтавська	653,9	628,6	0,961	580,6	550,5	0,948
Рівненська	524,2	503,8	0,961	473,6	455,2	0,961
Сумська	531,5	493,9	0,929	485,1	444,1	0,915
Тернопільська	458,6	442,1	0,964	410,8	389,3	0,948
Харківська	1329,6	1266,1	0,952	1258,9	1181,1	0,938
Херсонська	499,5	480,8	0,963	448,2	424,3	0,947
Хмельницька	570,0	549,0	0,963	522,0	492,4	0,943
Черкаська	578,4	543,9	0,940	522,6	489,1	0,936
Чернівецька	415,9	406,0	0,976	382,9	368,1	0,961
Чернігівська	480,7	454,8	0,946	429,7	398,6	0,928
М. Київ	1459,3	1442,0	0,988	1368,6	1339,2	0,979

* Складено за джерелами [6; 7].

Розбіжність чисельності робочої сили в регіонах становила від 350 тис. осіб (у Луганській обл.) до 1500 тис. у Дніпропетровській (4,3 раза), що обумовлено низкою чинників: історичними особливостями формування поселенської мережі, економічним потенціалом та ін. Ще більшою мірою відрізнялася чисельність зайнятих, що обумовлено економічним розвитком регіонів. У 2019-2021 рр. відбулося зменшення чисельності РС, у більшості регіонів – на 3-5%, однак у 6-ти регіонах більш суттєво – на 6-7%, найбільше в Сумській обл. – на 7,2%. Також у ще більшій мірі зменшилася чисельність зайнятих, що вказує на проблеми забезпечення робочими місцями на регіональних ринках праці та суттєву різницю в рівнях безробіття (див. рисунок) [6].

Найгірші можливості зайнятості були в Донецькій та Луганській областях, що обумовлено локалізацією на їхній території тривалого збройного конфлікту, розв'язаного Російською Федерацією (РФ) ще у 2014 р. Найкращі можливості зайнятості, окрім м. Київ, мали Харківська, Одеська, Львівська, Київська та Дніпропетровська області.

Забезпечення регіонів кваліфікованою робочою силою має надзвичайно важливе значення для економічного розвитку регіонів, тому це питання в ракурсі уваги не лише науковців, але й Європейської бізнес асоціації, Федерації роботодавців України та експертів EU4Skills. У 2021 р. в рамках проекту “Кращі навички для сучасної

Рівень безробіття, %

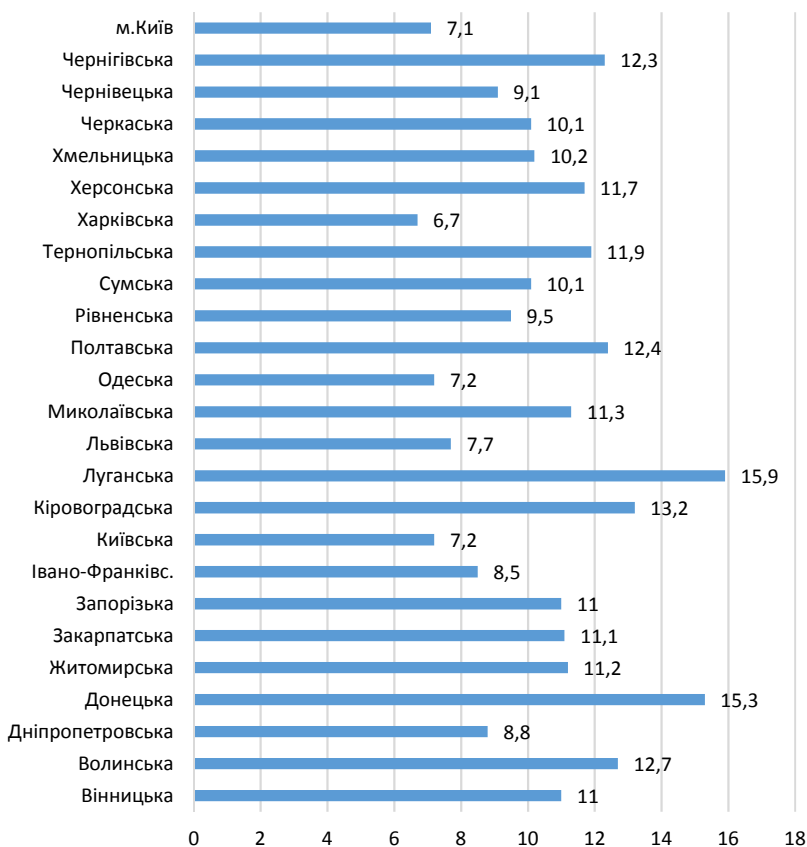

Рисунок. Рівень безробіття в регіонах України у 2021 р. [8]

Україні” було здійснено аналіз статистичних показників регіональних ринків праці, проведено опитування роботодавців (12 878 підприємств), 11787 випускників 2020 р., здійснено експертну оцінку окремих видів економічної діяльності (27 фокус груп, 196 експертів, 13 секторів). Головними секторами стали: сільське господарство, промисловість, торгівля. За результатами цього дослідження зроблено висновок: загалом статистичний аналіз говорить про те, що у промислових регіонах спостерігається скорочення працівників, а в аграрних – зростає [1]. У більшості регіонів спостерігається мігра-

ційний відтік та істотне скорочення обсягів підготовки робітничих кадрів. Така ситуація склалася внаслідок деіндустріалізації економіки більшості регіонів України.

В Україні в останнє десятиліття промисловість поступово за-непадала. Індекс промислової продукції у 2021 р. відносно 2010 р. складав 88%. Зайнятість неухильно скорочувалася практично в усіх видах промислової діяльності. Порівняно з 2010 р. в цілому по промисловості чисельність зайнятих зменшилася на 34,2%, у добувній – на 57,7%, у переробній – на 30,3%. Найбільше скорочення зайнятості відбулося у період 2010-2015 рр., відповідно по всій промисловості на 26,6%, добувній – на 40,4%, переробній – на 24,6%, що безумовно було пов'язано зі збройним конфліктом, окупацією Криму та частини Донбасу. Єдиною галуззю, яка за весь період збільшила чисельність РС, була фармацевтична – на 37,7% [10].

Для забезпечення регіонів є кваліфікованими кадрами важливе значення має професійна підготовка. В цілому по Україні робоча сила мала високий рівень освіченості. У 2021 р. 54,6% економічно-активного населення (ЕАН) мали повну, базову та неповну вищу освіту, та ще 26,6% – професійно-технічну. Найвищий рівень освіти РС був у м. Києві, Дніпропетровській і Харківській областях – більше 85% ЕАН з вищою та професійно-технічною освітою, а найнижчий – у Закарпатській, де цей показник був менше 45%, низьким він була і в Чернівецькій обл. – менше 60% [6]. При цьому в більшості регіонів спостерігався дефіцит кваліфікованих працівників робітничих професій, особливо це стосувалося фахівців технічного профілю, необхідних для промислових підприємств. Негативним було те, що обсяг їх підготовки в системі професійно-технічної освіти (ПТО) скорочувався (табл. 2).

Таблиця 2

**Обсяг підготовки працівників робітничих професій
в закладах професійно-технічної освіти***

Регіони	Підготовка кваліфікованих робітників у закладах ПТО, випущено осіб			
	2018	2020	2021	%
1	2	3	4	5
Україна	133487	114 091	112439	84,2
Вінницька	6750	5 790	5682	89,3
Волинська	4668	4 281	4169	86,8
Дніпропетровська	12966	11 843	11249	82,9
Житомирська	4072	5 231	3374	89,9
Закарпатська	2557	3 262	2299	89,5

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5
Запорізька	6034	2 213	5402	88,1
Івано-Франківськ	4505	5 657	3969	88,1
Київська	4744	4 014	4179	84,5
Кіровоградська	2971	4 169	2510	78,4
Львівська	11239	8 989	8811	74,4
Миколаївська	5671	4 353	4218	82,8
Одеська	7459	6 323	6179	89,4
Полтавська	5083	4 477	4545	87,3
Рівненська	5381	5 088	4695	82,9
Сумська	5218	3 976	4326	71,1
Тернопільська	4257	3 217	3026	92,9
Харківська	6265	5 503	5819	93,4
Херсонська	3846	3 368	3593	86,4
Хмельницька	5761	4 695	4975	73,5
Черкаська	4509	3 694	3316	78,0
Чернівецька	3069	2 602	2394	93,9
Чернігівська	2918	2 343	2741	91,2
М. Київ	4837	4 333	4411	84,2

* Розраховано і складено автором за джерелом [11].

Дані таблиці свідчать, що за 3 роки кількість підготовлених в системі професійно-технічної освіти працівників робітничих професій в цілому по Україні зменшилася більше ніж на 15%. Найбільше скорочення було в Сумській, Хмельницькій, Львівській областях. Внаслідок цього за багатьма робітничими професіями відчувався дефіцит кадрів. За даними Державної служби зайнятості, у 2021 р. за окремими професіями кількість вакантних робочих місць у 1,5-2 рази перевищувала кількість шукачів роботи (табл. 3).

Багато промислових підприємств відчували кадровий голод саме на працівників технічних спеціальностей. Так, керівник компанії Українські енергетичні машини відзначав: "Серйозна проблема для багатьох промислових підприємств країни – гострий дефіцит кваліфікованих кадрів технічних спеціальностей. При чому, це стосується як фахівців з вищою освітою – інженерів-конструкторів, так і зі спеціальною – токарів, фрезерувальників та інших. Стосується це і нашого підприємства, де виробництво турбін здійснюється по замкнутому циклу: від проектно-конструкторських і науково-дослідних робіт до виготовлення, складання, випробування турбін і відвантаження. Завод відчуває дефіцит у фахівцях машинобудівних спеціальностей» [12].

Таблиця 3

Співвідношення вакансій і безробітних за професійною групою «кваліфіковані робітники з інструментом» у 2021 р. *

Професійна група, назва професії	Код професії	Кількість вакансій, одиниць	Кількість осіб, які мали статус безробітного, осіб	Безробітні до вакансій
Кваліфіковані робітники з інструментом		97636	108631	1,11
Електромонтер з ремонту та обслуговування електроустановлення	7241	5346	3022	0,56
Слюсар з контрольно-вимірювальних приладів та автоматики (електромеханік)	7241	778	607	0,78

* Розраховано і складено автором за джерелом [8].

На початку 2020-х років у більшості регіонів України загострилися такі проблеми у забезпеченні робочою силою: зменшення частки молоді, що призвело до старіння кадрового складу підприємств; нестача кваліфікованих кадрів посилювалася в умовах коли відбувалося підвищення вимог до кваліфікації кадрів; мала місце підвищена потреба у робітничих професіях, в той же час на підприємствах була висока плинність кадрів; сформувався стійка тенденція відтоку кадрів за кордон. Система професійної підготовки не забезпечувала в достатній мірі підготовку робочої сили, необхідної галузям економіки через брак практичної підготовки випускників, недосконалість механізму оформлення на практику, відсутність програм підготовки для малого бізнесу, застарілу матеріально-технічну базу навчання.

Проблеми кадрового забезпечення регіонів суттєво загострилися у 2022 р. Розв'язана Росією повномасштабна війна проти України призводить до величезної втрати робочої сили. Це відбувається внаслідок зростання смертності від бойових дій і ракетних обстрілів та масової міграції. Управління Верховного комісара ООН з прав людини зафіксувало з 24 лютого до 20 листопада 2022 р. 16784 випадки загибелі або поранення цивільних осіб в Україні. До цього переліку входять 6595 загиблих і 10189 поранених мирних жителів, у тому числі дітей – як у районах, що залишаються під окупацією російських сил, так і на підконтрольній ЗСУ території [13]. За даними Міжнародної організації з міграції, у першій половині

2022 р. в Україні нараховувалося приблизно 16 мільйонів біженців від війни, половина з них з яких перемістилися у центральні та західні регіони України. Близько 8 мільйона втікачів з України шукали тимчасового захисту в країнах Європи та інших країнах.

Відплив робочої сили, пов'язаний із переміщенням людей у безпечніші регіони та за кордон, породжує регіональні диспропорції на ринку праці. В центральних та західних регіонах України, куди перемістилася найбільша кількість біженців від війни, посилюється дисбаланс між попитом і пропозицією робочої сили на локальних ринках праці, зріс рівень безробіття. В той же час ці регіони поповнилися висококваліфікованою робочою силою, яка зараз хоч і має труднощі з працевлаштуванням, однак у майбутньому повоєнному періоді буде чинником розвитку нових видів бізнесу та економіки цих регіонів. Східні та південні регіони, які знаходяться в зоні бойових дій та наближені до неї, активно втрачають населення та робочу силу. Обсяги цих втрат поки що неможливо оцінити, однак зрозуміло, що вони дуже великі, а для Донецької і Луганської областей вони, скоріш всього, є катастрофічними. Також у цих регіонах найбільше постраждала система професійної освіти, що створює проблеми з підготовкою нової робочої сили.

Брак кваліфікованих працівників входить до ТОП-7 головних факторів, які обмежують спроможність підприємств нарощувати обсяги виробництва продукції та надання послуг в Україні. За результатами опитування НБУ, про таку дилему у третьому кварталі 2022 р. зазначали близько 16% компаній, що на 2% перевищує показник попереднього кварталу [14]. Перед Україною зараз стоїть питання повоєнного відновлення і модернізації економіки, яке має бути здійснено на новій технологічній основі, про що наголошують як вітчизняні спеціалісти [15], так і міжнародні експерти [16]. Група міжнародних економістів підготувала концептуальну записку про повоєнну відбудову України, де говориться про необхідність технологічного стрибка. Основою успіху України у довгостроковому періоді має бути залучення іноземного капіталу та технологій, щоб радикально модернізувати країну [9], що можливо лише при наявності висококваліфікованої робочої сили.

Висновки. Проведене дослідження виявило негативну динаміку робочої сили регіонів України за 2019-2021 рр. В той же час що багато підприємств мали проблему дефіциту кваліфікованих кадрів робітничих професій, яка загострюється внаслідок скорочення обсягів підготовки в системі професійно-технічної освіти в усіх без

винятку регіонах України. Внаслідок повномасштабної війни Україна втратила значну кількість робочої сили через зростання смертності, мобілізацію та вимушену міграцію. При цьому ситуація в регіонах кардинально відрізняється. Південні, східні та північно-східні регіони, що наближені до лінії бойових дій, втратили більшу частину робочої сили, що пов'язано із переміщенням людей у безпечніші регіони та за кордон. В центральних та західних регіонах України, куди перемістилася найбільша кількість біженців від війни, чисельність робочої сили зросла, однак посилюється дисбаланс між попитом і пропозицією робочої сили на локальних ринках праці, зріс рівень безробіття. Виникли суттєві регіональні диспропорції на ринку праці в кваліфікаційному плані, що стримує відбудову економіки.

Дефіцит кваліфікованих кадрів буде вагомим перешкодою для повоєнного відновлення і модернізації економіки регіонів. Уже зараз фахівці у сфері зайнятості прогнозують велику потребу в робочій силі для будівництва, багатьох галузей промисловості, енергетики, соціальної сфери. Тому зараз найважливішим завданням державної та регіональної політики є збереження і повернення робочої сили, відновлення системи професійно-технічної і вищої освіти та якісна професійна підготовка молоді. Має бути розроблена та впроваджена національна цільова програма забезпечення економіки висококваліфікованою робочою з конкретизацією її завдань у кожному регіоні.

Література

1. Ринок праці України: сьогодення і тенденції майбутнього. Європейська бізнес асоціація. 23.02.2022. URL: <https://eba.com.ua/rynok-pratsi-ukrayiny-sogodennya-i-tendentsiyi-majbutnogo/>.
2. Мобільність робочої сили України в умовах воєнної економіки. Інститут економіки та прогнозування. *НАН України*. 28.04.2022. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9009>.
3. Сьомченко В.В., Конєва А.В. Дослідження сучасного стану трудових ресурсів України. *Ефективна економіка*. 2021. № 4. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.4.107
4. Даниленко В.І., Дядик Т.В. Тенденції розвитку ринку праці Полтавського регіону. *Економіка і організація управління*. 2021. № 3 (43). С. 147-155. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2021.3.14>.
5. The Human Capital Project: Frequently Asked Questions. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital/brief/the-human-capital-project-frequently-asked-questions>.
6. Робоча сила України, 2021. Статистичний збірник / Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/zb_RS_2021.pdf.

7. Робоча сила України, 2019. Статистичний збірник / Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/zb_r_s_2019.pdf.
8. Ситуація на зареєстрованому ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості січень-грудень 2021 року. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/68>.
9. Нарис про відбудову України. URL: https://voxukraine.org/wp-content/uploads/2022/04/Reconstruction-of-Ukraine-2022-04-05-copy-edited_Ukr.pdf.
10. Кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності (2010-2021). URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
11. Професійна (професійно-технічна) освіта в Україні у 2021 році. Статистична інформація. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
12. Великі промислові підприємства скаржаться на дефіцит молодих кваліфікованих кадрів. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/veliki-promislovi-pidpriyemstva-skarzhatsya-na-deficit-molodih-kvalifikovanih-kadriv-novini-ukrajina-11563432.html>.
13. В ООН повідомили, скільки цивільних українців загинули з 24 лютого. 2022, 22 листопада. URL: <https://espreso.tv/v-on-povidomili-skilki-tsvivnikh-ukraintsiv-zaginuli-z-24-lyutogo>.
14. Перемогти гідру: огляд українського ринку праці воєнної доби. URL: <https://farmak.ua/publication/peremogti-gidru-oglyad-ukrayinskogo-rinku-praczi-voennoyi-dobi/>.
15. Підоричева І. Ключові завдання повоєнного відновлення України. *Дзеркало тижня*. 2022. 16 червня. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/kljuchovi-zavdannja-povojennoho-vidnovlennja-ukrajini.html>.
16. Шанс на краще життя: яким може бути план відбудови України. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/04/11/685537/>.

References

1. Rynok pratsi Ukrainy: sohodennia i tendentsii maibutnoho [Labor market of Ukraine: present and future trends]. (2022, February 23). *European Business Association*. Retrieved from <https://eba.com.ua/rynok-pratsi-ukrayiny-sogodennya-i-tendentsiyi-majbutnogo/> [in Ukrainian].
2. Mobilnist robochoi syly Ukrainy v umovakh voiennoi ekonomiky [Mobility of the labor force of Ukraine in the conditions of the military economy]. (2022, April 28). *Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine*. Retrieved from <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9009> [in Ukrainian].
3. Somchenko, V.V., Konieva, A.V. (2021). Doslidzhennia suchasnoho stanu trudovykh resursiv Ukrainy [Research of the current state of labor resources of Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, 4. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.4.107> [in Ukrainian].
4. Danylenko, V.I., Diadyk, T.V. (2021). Tendentsii rozvytku rynku pratsi Poltavskoho rehionu [Trends of Labor Market Development of Poltava Region]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia – Economy and organization of management*, 3 (43), pp. 147-155. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2021.3.14> [in Ukrainian].
5. The Human Capital Project: Frequently Asked Questions. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital/brief/the-human-capital-project-frequently-asked-questions>.

6. Robocha syla Ukrainy, 2021 [Labor force of Ukraine, 2021]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/zb_RS_2021.pdf [in Ukrainian].
7. Robocha syla Ukrainy, 2019 [Labor force of Ukraine, 2019]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/zb_r_s_2019.pdf [in Ukrainian].
8. Sytuatsiia na zareistrovanomu rynku pratsi ta diialnist Derzhavnoi sluzhby zainiatosti sichen-hruden 2021 roku [The situation on the registered labor market and the activities of the State Employment Service in January-December 2021]. Retrieved from <https://www.dcz.gov.ua/analytics/68> [in Ukrainian].
9. Narys pro vidbudovu Ukrainy [Essay on the reconstruction of Ukraine]. Retrieved from https://voxukraine.org/wp-content/uploads/2022/04/Reconstruction-of-Ukraine-2022-04-05-copy-edited_Ukr.pdf [in Ukrainian].
10. Kilkist zainiatykh pratsivnykiv u subiektiv hospodariuvannia za vydamy ekonomichnoi diialnosti (2010-2021) [The number of employees employed by business entities by type of economic activity (2010-2021)]. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
11. Profesiina (profesiino-tehnicna) osvita v Ukraini u 2021 rotsi. Statystychna informatsiia [Professional (vocational and technical) education in Ukraine in 2021. Statistical information]. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
12. Velyki promyslovi pidpriemstva skarzhatsia na defitsyt molodykh kvalifikovanykh kadriv [Large industrial enterprises complain about the shortage of young qualified personnel]. Retrieved from <https://www.unian.ua/economics/finance/veliki-promislovi-pidpriemstva-skarzhatsya-na-deficit-molodih-kvalifikovanih-kadriv-novini-ukrajina-11563432.html> [in Ukrainian].
13. V OON povidomyly, skilky tsyvilnykh ukraintsiv zahynuly z 24 liutoho [The UN reported how many Ukrainian civilians have died since February 24]. (2022, November 22). Retrieved from <https://espreso.tv/v-oon-povidomili-skilki-tsyvilnikh-ukraintsiv-zaginuli-z-24-lyutogo> [in Ukrainian].
14. Peremohty hidru: ohliad ukrainskoho rynku pratsi voiennoi doby [Defeat the hydra: an overview of the Ukrainian wartime labor market]. Retrieved from <https://farmak.ua/publication/peremogti-gidru-oglyad-ukrayinskogo-rinku-praczi-voennoyi-dobi/> [in Ukrainian].
15. Pidorycheva, I. (2022). Kliuchovi zavdannia poviennoho vidnovlennia Ukrainy [Key tasks of the post-war reconstruction of Ukraine]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the week*, June 16. Retrieved from <https://zn.ua/ukr/macrolevel/kljuchovi-zavdannja-povojennoho-vidnovlennja-ukrajini.html> [in Ukrainian].
16. Shans na krashche zhyttia: yakym mozhe buty plan vidbudovy Ukrainy [A chance for a better life: what the reconstruction plan of Ukraine might look like]. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/04/11/685537/> [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 28.11.2022 р.